

İBN RÜŞD'ÜN SKOLASTİK VE RÖNESANS FELSEFESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Prof. Andrés Martínez Lorca

Ortaçağ Felsefesi Profesörü

Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED), Madrid, İspanya
(Uluslararası İbn Rüşd Sempozyumu, Sivas, Türkiye, 9-11 Ekim 2008)

Türkçe'ye çeviri (**translation into Turkish**): **Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ**
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sivas/Türkiye

İBN RÜŞD'ÜN SKOLASTİK FELSEFEYE KABULÜ

İbn Rüşd'ün yorumlarının bazı Latince çevirilerinin Paris'te kullanıldığını gösteren 1255 tarihinden günümüze gelen kayıtlar vardır. Yaklaşık XIII. Yüzyılın ortalarında bu çeviri çalışmalarının büyük çoğunluğu bitmişti. 1175 doğumlu, İspanya'nın Toledo şehrinde eğitimini tamamlayarak 1235'te Sicilya adasında vefat eden İskoçyalı aydın Michael Scot, Orta Avrupa yerlilerinden 1272 yılında (İspanya'nın Leon kasabasına yakın) Astorga'nın piskoposu olarak vefat eden Alman Hermann, İbn Rüşd'ün Latince çevirilerini yapanların arasında göze çarpmaktadır. Scot, *De Generatione et Corruptione* and *Epitome of Parva Naturalia* üzerine yapılan Vasat Yorum'a ek olarak İbn Rüşd'ün *De Anima*, *Physics* ve *De Coelo* üzerine yaptığı uzun yorumların çevirilerini yapmıştır. Diğer taraftan Hermannus Alemanus, bazı mozarapların yardımıyla *Nicomachean Ethics*, *Poetics* ve *Rhetoric* üzerine yapılan orta yorumları Arapça'dan Latince'ye çevirmiştir.

Kulliyat fi't-Tıb'ın Latince çevirisi *Colliget* başlığı altında XIII. Yüzyılın ortalarında yayılmaya başlamıştır. Diğer taraftan İbn Rüşd'ün Ortaçağa ait çevirileri Lorendo Canozio tarafından hazırlanan bir edisyonda ilk defa 1472-1475 yılları arasında basılmıştır. Daha sonra Juntas, *Opera Omnia Aristotelis... cum Averrois Cordubensis Commentaria*'nın sekiz cildini Venedik'te

yayınlanmıştır. Bu eserin Latince çevirileri Jacob Mantino tarafından gözden geçirilip düzeltilmiştir. *Aristotle/ Averroes'in* bu standard edisyonu XVI. yüzyıl esnasında birçok defalar tekrar basılmış ve çağının en çok satılan eseri olmuştur.

Doktrin yönünden, Hıristiyan babalardan beri Batı düşüncesinde hakimiyet kuran ve İbn Sina'nın kabulüyle yeni bir soluk alan Yeni Platonculuğun yerini orta çağlarda İbn Rüşd aracılığı ile gücüne kavuşan Aristoculuk almıştır. Kiliseye ait eğilim ve lanetlemelerin mevcudiyetine rağmen, Aristocu tabiatçılığın kabulü öğrencilerin ona duyduğu şevkle ve insani bilimlerde mastır yapan entelektüellerin gösterdiği ilgiyle üniversitelerde kendisine bir yol bulmuştur. Bu kimseler kendi otonomlukları için gayret gösteren, o zamana kadar belirli bir hegemonya kuran ve pagan bir felsefenin kendi temel itikat ve prensiplerini gölgeleyeceğinden korkmakta olan teologlardan tiksinen kimselerdi.

Hıristiyan dünyası XIII. Asra kadar Aristo'nun sadece iki eserini bilirdi. *Organon* olarak bilinen veya da onun tüm mantığa dair yazdıklarına ait olan *Categories* ve *De Interpretatione*. Bu şu anlama gelir: Metafizik, Fizik, Ruh Üzerine, Organon (mantığa dair altı eserden oluşuyordu), Nicomachean Etik (Ahlak), Belagat, Şiir ve Biyoloji üzerine bazı tezlerin yazarı olan çok yönlü Aristo, Batı dünyasında Arapların sayesinde ve özellikle de İbn Rüşd'ün mükemmel yorumlarının okunmasıyla asimle edilmiştir. Tarihi bir değişime neyin yol açtığı, kesinlikle bu yukarıdaki bilgilere eklenmelidir. Şu iyi bilinmelidir ki İbn Rüşd, Aristo'ya ait metinleri yorumlarken ne dogmatik mülahazalarla onları gölgelendirmiş, ne de Aristo'nun naturalizmini (tabiatçılığını) çarpıtmıştır; ancak o, bu metinleri daha önceki geleneğin barındırdığı ideolojik eklemelerden arındırmıştır.

İbn Rüşd'ü Skolastisizme kabul eden ilk kişi teoloji ve felsefe üzerine etkileyici kitaplar yazan Paris Üniversitesi Teoloji Fakültesinde Hocalık yapan Dominikli Büyük Albert olmuştur. Albertçi bakış açısı, Aristoculuğu asimile eden Hıristiyan bir düşünürün karakteristik özelliğini yansıtır. Bundan dolayı Albert, birçok teorik sorgulamalarında İbn Rüşd'ün öğretilerini takip eder. Ancak İbn Rüşd'ü felsefenin pozisyonunun dogma ile çatıştığını itibara aldığı anda ise onu eleştirir; örneğin dünyanın ebediliği teorisinde ve onun yenileyici psikolojik tezinde olduğu gibi. Papa Alexander IV'ün talebi üzerine Büyük Albert, doğrudan İbn Rüşd aleyhine değil ama genel olarak monofisizme karşı yönlendirilen *De unitate intellectus*'u yazmıştır. Bundan dolayı o, diğerlerinin arasında Farabi'ye, Avicibron'a. İbn Beyye ve şüphesiz İbn Rüşd'e saldırır. Halbuki o, bu çalışmasında İbn Rüşd'ün "*Ruh Üzerine*" yazdığı uzun yorumunu temel metin olarak kullanmıştır. Dominikli usta, İbn Rüşd'e atfedilen maddenin birliği veya mümkün akıl teorisini reddeder. Şaşırtıcı bir şekilde ayrı bir akıla sahip insan ruhunun (nefsinin) birliğini kabul eder. Bu, İtalyan aydın Bruno Nardi'nin altını çizdiği gibi İbn Rüşd'ü bir teoridir. Arristo/İbn Rüşd naturalizminin açık izlerini Albert'in biyolojiye olan ilgisinde buluruz, ve bu durum ortaçağ teologları arasında şaşırtıcı bir şeydir. Yine bu izleri onun deneyi contingent objelerde doğrunun kriteri olarak itibara almasında görürüz. Onun felsefe ile teoloji arasındaki farklılığa dair yaptığı yorumunu hatırlayalım: "Ben söylüyorum ki, doğa ile ilgili soruları müzakere ettiğimde, Tanrı'nın mucizeleri beni etkilemez" (*De Generatione et Corruptione*, I, 22)

Bir paradox olmasına rağmen, İbn Rüşd'ün asıl alıcısı (reseptörü) Ortaçağ Hıristiyan Batı'nın en önde gelen teologu Albert'in öğrencisi Thomas Aquinas olmuştur. İbn Rüşd'le onun arasında özellikle dini ikonografi alanında görünür derecede bir çatışma bulunmasına rağmen - öyle ki bu düşmanlık dini ikonografide ve aşağıdaki literatürde gösterilmiştir- her iki düşünür de ortak bir felsefi kaynaktan neşet etmişlerdir: Aristoculuk. Hatta İspanyol Miguel Asin'in

de birçok yıllar önce işaret ettiği gibi, bu iki düşünür birçok teolojik konularda birbirlerine yakın durmaktadırlar. Alanında çok iyi bilinen bir uzman olarak Salvador Gomez Nogales, İbn Rüşd'ün İtalyan Dominiği üzerindeki etkilerini şöyle özetlemiştir [cfr. "Saint Thomas, Averroes et l'averroïsme", *Aquinas and problems of his time*, Lovania, 1976]:

Mantık ve Bilgi Teorisi alanında: Thomas Aquinas İbn Rüşd'ün Aristo üzerine yaptığı çalışmalarda ortaya koyduğu birçok düşünceyi kabul etmiştir.

Kozmoloji alanında: Zaman kavramı ve bazı astronomik teoriler

Metafizik alanında: tesadüfçülük, bireylerin bilgisi, ilahi takdir ve Allah'ın varlığının bazı delilleri.

Psikoloji alanında: Duyu organlarıyla akıl arasındaki ilişki üzerine bazı düşünceler, ruh'un doğası ve yetenekleri üzerine, insanoğlunun içine yerleştirilmiş agent akıl teorisi.

Teoloji alanında: Tefsir metodu, peygamberlik, vahye duyulan ihtiyaç ve akılla iman arasındaki ilişkiye ait düşünce.

Ahlak alanında: Değerler teorisi ve pratik akıl kavramı.

Thomas Aquinas'daki ılımlı İbn Rüşdcülük hakkında çok şeyler söyleyebiliriz. Hıristiyan teologlar arasında ondan önce hiçbir kimse geleneksel olarak heretik (sapkın) olarak nitelendirilen Aristocu-İbn Rüşdcü kavramsal dünya hakkında düşünme cesaretini gösterememiştir.

İbn Rüşd'ün Thomas Aquinas'ın yazılarındaki çok miktarda yansımaları, 500'den daha fazla mukayese edilebilir alıntılarla ispatlanmıştır. Bu etki, onun Katolik hiyerarşisinin bazı psikolojik, kozmolojik ve etik tezlerle ilgili olarak Latin İbn Rüşdcülüğüne yaptığı saldırılarla aynı zamana rastlayarak son yıllarında açıkça bir polemige dönüşmüştür. Çatışmanın merkezi, İbn Rüşd'ün monofisiziminde yatar.

Gomez Nogales, İbni Rüşd'ün aklın birliği hakkındaki doktrinel pozisyonunu tam olarak belirlemeye gayret ederek – öyle ki o, bu konunun Skolastisizmde yanlış olarak yorumlandığını düşünür – H. Kainz tarafından öne sürülmezden önce bu akıl formulasını almıştır (akılların çoğul olması, akledilen objenin birliği).

Thomas Aquinas tarafından 1270'de yazılan *De unitate intellectus contra averroistas*'ın güçlü polemik tonu onun için hiçbir şey ifade etmiyordu. 1277 martının 7. gününde lanetlenen Paris Piskoposu, gerçekte ölümünden üç yıl sonra Aquinas'ın çalışmaları üzerinde doğrudan etkiliydi. Yetkin bir araştırmacı 219 adet heretik kabul edilen görüşün arasında 53 tane Thomascı tez keşfetmiştir. Bu tezlerin teknik özü şöyle özetlenebilir: Çoğunluğu felsefi olan tüm tezler Aristo başta olmak üzere pagan filozofların öğretileriyle Hıristiyan doktrininin uzlaştırılmasının zorluğunu ifade eder.[R. Hissette en *Recherches de Théologie et Philosophie medievales*, 64, I, 1997]

Biz böylece Thomas Aquinas'ta ılımlı bir İbn Rüşdcülüğün olduğunu söyleyebiliriz. İbn Rüşdcülük, onun aracılığı ile bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Hıristiyan teologlar arasında ondan önce hiçbir kimse, geleneksel olarak heretic (sapkın) olarak damgalanan Aristocu-İbni Rüşdcü kavramsal dünya'dan hareketle düşünme cesaretini gösterememiştir.

LATİN İBN RÜŞDÇÜLÜĞÜ

İbn Rüşd'ün integral Aristoculuğu Paris Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesinde kendisine avantajlı bir alan bulmuştur. Bu fakültenin bazı hocaları Endülüslü filozofun yazılarını çekimser bir tutumla okuyup yorumlamışlardır. Onlara “Latin İbn Rüşdçüleri” adı verilmiştir. Bu etiket aydınlar arasında bir münakaşa konusu olmasına rağmen bazıları böyle bir felsefe okulunun varlığını reddetmişlerdir. Söz konusu okulun önde gelen temsilcileri Brabantlı Siger,

Dacialı Boetius, Dry Townlu John (veya Jean de Secheville), Jondunlu John ve Padualı Marsilius'tur. Bu kimseler kendilerini teologlar olarak değil, felsefeciler olarak değerlendirmişlerdir. Onların görüşleri genel hatlarıyla radikal bir İbni Rüşdcülük olarak tanımlanabilir. Bu görüşler, şahsi bir modülasyonla Batı'da İbni Rüşd aracılığı ile yeniden elde edilen integral Aristoculuğu yaratmıştır. Bu İbni Rüşdcü felsefecilerin katkılarını tekrar inşa etmeye çalışırken karşılaştığımız ilk proplem, onların çalışmalarının Katolik Kilisesi tarafından lanetlenmesinden sonra maruz kaldıkları insafsız zulümler ve bu zulmün sonucunda yazdıkları birçok şeyin kaybolmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Bireysel düzeyde bu ideolojik takip, onların koltuklarının (aldıkları bilimsel payelerin) geri çekilmesini, sürgünü veya ölümle cezalandırılmayı gerektirmektedir. Bu yolla, Dry Townlu John korunma aramak için İngiltere'ye geri gelmek zorunda kalmıştır. Dacialı Boetius, 1277'deki lanetlenmeden sonra İtalya'ya gitmiş, Jandunlu John ve Padualı Marsilius 1326'da Paris'e kaçmışlar ve Romana Curia'sından korunabilmek için Bawaria Ludwig mahkemesine sığınmışlardır. Brabanlı Siger, 1276'da Fransa'nın Engizisyon Mahkeme Üyesi Simon du Val'in mahkemesi önünde duruşmaya gelmesi için çağrılmış ama İtalya'ya kaçmıştır. Daha sonra Viterbo kasabasına sığınmış, ancak orada zorunlu ikamete mecbur tutulmuş, sahte bir sekreter ama gerçekte kiralık bir katil tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür.

Lanetlemelerden sonra tarih durmamasına rağmen, ne şans ki bazı filozoflar bu felsefenin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Ancak, söz konusu ideolojik baskıların o dönemden beri üniversiteler üzerindeki olumsuz etkileri inkar edilemez. (Bu felsefi hareketi) merak etme cesareti gösteren bir Ortaçağ bilimleri uzmanının revizyonizminin önünde Paris insan bilimleri uzmanı Prof. Luca Bianchi, örneğin 1277'den sonra ruh hakkında (Pietro d'Abano bakımından) veya meleklerin doğası hakkında (*propter periculum excommunications, for danger of excommunication*, Fontaines'li teolog

Gofray'ın sözlerine göre) serbestçe görüş bildirmenin ne kadar tehlikeli olduğunu hatırlayarak o dönemi iyi özetlemiştir.

Her biri tamamen bilinmeyi hak eden kendisine özgü bir taslağa sahip Latin İbn Rüşdçülerinin ortak özelliği, onların teolojiden farklı bir metoda sahip olan felsefenin otonomluğunu kabul etmeleriydi. Onlar aynı zamanda dünyanın ebediliğini savunuyorlardı. Bu düşünce felsefi bir hayat yolu olarak akıl ve insan mutluluğu kavramı hakkındaki İbn Rüşdcü teoriye dayanmaktadır. Bizim Fransız meslektaşımız Alain de Libera bunun bir şekilde bu çağda, yani XIII. Yüzyılda Batılı entelektüel form kazanan İbni Rüşd kaynaklı rasyonalist Arap düşüncesiyle irtibatlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. “Çifte doğruluk” teorisi de birçok el kitaplarında İbn Rüşd’e atfedilir. Ancak Aristo’yu çok iyi bilen iyi bir felsefeci olarak onu söyleyemez. Aynı soru (konu) üzerine çelişkisizlik prensibine uygun olarak iki doğru birden olamaz. İbn Rüşd, “*Faslu’l-Makal*” adlı eserinde bunu açıkça ortaya koyar: “Doğru, doğruya zıt olamaz, ancak onunla uyuşum içerisinde olması için teyit edici bir delil olarak kullanılabilir.”

Bununla beraber Endülüslü felsefeciye göre doğruya yaklaşmanın iki metodu vardır: Birincisi felsefenin bir özelliği olarak doğruya akli yaklaşım, diğeri ise dinin özelliği olarak vahyi metinler aracılığı ile doğruya yaklaşım. Birincisi daha zor olup akla hasredilmiştir; ancak ikinci metod daha kolay ve insanların geneli için daha uygundur.

Bu polemik konusu teori nereden gelmektedir? Muhtemelen Edebiyat Fakültesi hocalarının Teoloji Fakültesi hocalarıyla ve onların da üzerinde kilise hiyerarşisiyle açık bir çatışmaya girmelerini engellemeye olan ihtiyaçlarından gelmektedir. Metinlerin eksik olması, Ortaçağ bilim adamlarının bir kısmının Latin İbni Rüşdcüler arasındaki “Çifte doğruluk teorisi”nin varlığını inkar etmeye götürmüştür. Ancak sansürleme yüzünden birçok İbni Rüşdcü yazının

ortadan kaybolmuş olduğunu unutmamalıyız. Diğer taraftan, bazı ayınlar tarafından son zamanlarda dikkat çekildiği gibi, 1277’de lanetlenen tez, gerçekten Parisli hocalar tarafından öğretilen doktrinler olmaktan ziyade geleceğe yönelik felsefi bir projenin fragmanları idi. Durum ne olursa olsun, Latin İbn Rüşdçüler, piskoposlar ve teologlar tarafından idare edilen bir dünyada felsefenin otonomluğu için çaba gösterdiler. Bu eğilim açık bir şekilde Politik İbn Rüşdcülük içerisinde yansımaları bulmuştur. Söz konusu eğilimin baş elemanı Pauda’nın Marsilius’udur.

İbn Rüşd gibi bir İslam felsefecisinin etkisiyle böyle bir felsefi akımın Hıristiyan Avrupa’da meydana gelmesi bir paradokstur. G. Lagarde bu durumu “uyuyan/yatan ruhun Orta Çağlarda yeniden dirilişi” olarak isimlendirmiştir. İslam dünyasına karşı devamlı önyargılar besleyenler için bu neredeyse imkansız gibi gözükecektir. Ancak bu meseleler üzerindeki yaygın cehalete rağmen, bizim kültür tarihimiz bu yolla şekillenmiştir. Ve İbn Rüşdcülük önce Fransa’da ve daha sonra da İtalya’nın gelişen şehirlerinde kendisiyle beraber demokratik yurttaşlığın tohumlarını getirmiştir.

Padualı Marsilius

1278 doğumlu Marsilius, İbn Rüşdcü Pietro d’Abano’nun öğrencisi olup Paris Üniversitesinde doğal felsefe üzerine dersler vermiş, 1313’te rektör olarak seçilmiş, ve sonraları da Papa John XXII, onun baş eseri *Defensor Pacis* (Barış Müdafii) adlı eserini lanetlemiş ve onu aforoz etmiştir. Bu İbni Rüşdcü felsefecinin doktrinel katkısı nedir? Son zamanlarda onun üzerine yapılan bir çalışmada şu sonucu bulmaktayız: “Sadece Marsilius, politik doktrini, hukuka ve krallığa esas olacak şekilde teolojinin ve Kilise hukukunun hakimiyetinden geri almıştır. İlk defa bir Hıristiyan yazar gücün kutsal olmadığını iddia

etmiştir.”: B. Bayona Aznar, *Religi3n y poder. Marsilio de Padua: La primera teoria laica del estado?*, (Madrid, Biblioteca Nueva, 2007, s. 15)

Cruz Hernandez, insan mutluluğunun içkin durumu ve insan faaliyetlerinin en sonundaki sosyal iyi kavramıyla ilgili olarak İbni Rüşd’ün Eflatun’un *Republic on Defensor Pacis*’i üzerine yaptığı yorumun etkisini görmüştür. Zannederim İbni Rüşd’ün Aristo’nun *Nicomachean Ethics*’i üzerine yaptığı yorumun da etkisi olmuştur. Bu eser daha sonraları Ortaçağ okullarında moda haline gelmiş olup piskopos’un 1277’deki Tempier lanetlemelerinde zikredilen tek eser olmuştur. Bununla beraber, *Defensor Pacis*’in dini-politik içerikli ikinci bölümünde ve kitabın özetinin temsil edildiği üçüncü bölümde değil, politik içerikli ilk bölümünde en çok zikredilen metin ne yazık ki İbni Rüşd’ün hiç bilmediği Aristo’nun *Politika*’sıdır.

Böylece şu sonuca ulaşmış bulunmaktayım ki, Marsilius, İbn Rüşd kaynaklı naturalist (tabiatı) felsefeden hareketle otonom bir yolla siyasi bir teori geliştirmiştir. Söz konusu teori olgun ve kendisine yeterli olan bir toplum (*civitas*) modeli oluşturma noktasında devlet kavramı üzerinde temellenmektedir. Marsilius’a göre hayatın yeterliliğinin kazanılması sadece sivil toplum içerisinde kazanılabilecek bir durumdur. Hayatın yeterliliği sadece sivil bir toplum içerisinde elde edilebilir. Veya da Marsilius’un kendisinin yazdığı gibi, “En nihayet yaşamak için, iyi yaşamak için gerekli olan şey akılla ve insanların tecrübesiyle keşfedilebilir, tam doyuma ulaşmış ve tesis edilmiş civitas (veya devlet) isimli mükemmel toplum” *Defensor Pacis*, I, 3-4.

Marsilius, bu merkezi noktadan hareketle ve Kitab-ı Mukaddes ve patrikliğe ait literatürü kullanarak papalığı ve papalığın ruhsal işlerde olduğu kadar dünyevi işlerde de mutlak güç uygulama iddiasını sarsacak bir dizi sonuçlara ulaşmıştır. Bunların arasından şu aşağıdakileri gösterebiliriz:

6. İnsanlarla ilgili yasamanın kaynağı sadece bütün yurttaşlar topluluğu veya da yurttaşların çoğunluğudur.

7. İnsani yasaların otoritesi olmaksızın Roma piskoposunun dini hüküm ve kararları veya da diğer piskoposların ve piskopos organlarının verecekleri kararlar hiçbir kimseyi seküler cezalar uygulayarak zorlama yetkisine haiz değildir.

14. Hiçbir piskopos veya papaz, heretik (kabul edilen doktrinlerin dışına çıkmış bir kişi) olsa bile ister papaz sınıfından olsun veya olmasın hiç kimse üzerine zorlayıcı bir hukuk otoritesine sahip değildir.

15. Yasa koyucunun yetkilerine dayanarak yöneten prens, şahıslar üzerine veya kilise adamı (dini kişiliği) olsun veya olmasın her bir kişi ve malları üzerinde yargılama yetkisine haizdir.

25. Hiçbir piskopos veya piskoposlardan oluşan topluluk bir mesleğin veya meşguliyetin öğretilip uygulanması için izin veremez. Bu hak yasa koyucuya veya yasa koyucudan aldığı yetkiyle yöneten kimseye aittir.

Onun ölümünü ilan ederken, Papa Clement VI şöyle demiştir: “Marsilius’tan daha büyük bir heretik hiç olmamıştır”. Onun entelektüel etkisi gittikçe artmış ve şu ana kadar da onun uzağı gören politik düşünceleri açık, demokratik ve sivil bir toplumun gerçekleşmesi yolunda etkinliğini devam ettirmiştir.

Dante Alighieri

Floransalı meşhur filozof ve şair Dante Alighieri, Orta çağın ve Rönesansın ortalarında edebiyat sahasında bir deha olduğu gibi felsefi yeteneğe de haiz bir kişi olarak temayüz etmiştir. İbn Rüşd, Dante’nin *Komedya*’sında büyük bir itibar görmüş, Aristo’nun en mükemmel yorumcusu olarak nitelendirilmiş, Demokritos, Sokrat, Eflatun, Aristo, Ptolemy, Hipokrat ve Galen gibi Antik

Dünya'nın büyük insanlarını içerisine alan bir dairenin içerisine yerleştirilmiştir. Yine Dante'nin felsefi problemlerin ele alındığı *Convivio* isimli diğer bir eserinde de İbn Rüşd kaynaklı konular açıkça yer almaktadır. Söz konusu eserde bilimin bizlerin son mükemmelliği olduğunu yazar ve bu sebepten dolayıdır ki bilimin “cennet” olarak isimlendirilebileceğini söyler. (II, 13, 6). Benim görüşüme göre, *Monarchia* adlı mukaveleye özel bir dikkat göstermeliyiz. Çünkü onda Dante, Rönesans'ta daha fazla ilgi gösterilen Aristo'dan, *Nicomachean Ethics* ve *Politics*'in Aristo'sundan hareketle politik bir düşünür olarak Marsilius'unki kadar sert bir üslupla olmasa bile Siyasi İbni Rüşdcülük olarak isimlendirilebilecek geniş bir hat içerisinde daha ileriye gider. İnsan toplumunun sonunun ne olduğu hakkındaki kendisine yönelttiği sorusuna cevaben, bütün insanlığın yetkisinin son noktasının entelektüel yetkiden (güçten) ibaret olduğunu söyler. (I, IV). O bu akıl yürütmeyi otorite olarak kabul ettiği tartışmaya başvurmak suretiyle şöyle sonlandırır: “ Ve İbn Rüşd, *De anima* üzerine yaptığı yorumunda bu cümleyi (ifadeyi) kabul eder.” (a.g.e.)

Dante'nin üçüncü kitabı *Monarchia* tamamen polemiktir ve bu eserinde Dante Papa ve imparatorun gücünün doğasını ve sınırlarını gündeme getirir. İmparatorun gücünün Papanın gücünden gelmediğini açıkladıktan sonra (III, XIV), İbn Rüşdcü bir analitik metodu takdim eder. Söz konusu yöntem “Çifte Doğruluk Teorisi” ile yakın bir paralellik arz eder. İlahi takdir olarak iki uç insanlara göre takdir edilmiştir: Dünyasal cennetle temsil edilen bu dünya hayatındaki mutluluk; Göksel cennetle temsil edilen ölümden sonraki ebedi hayattaki mutluluk. Farklı gayelere sahip her iki mutluluk da farklı manalara ulaşmak için gereklidir. Birincisine felsefecilerin öğretileriyle ulaşabiliriz; ikincisine ise insan aklını da aşan ruhsal öğretiler aracılığı ile ulaşabiliriz. “Dolayısı ile insanlar, *çift taraflı son'a* göre bu *ikili rehber*e ihtiyaç duyarlar. Yani *Kutsal Papanın rehberliği* vahyin öğretilerine göre insanları ebedi hayata sevk etmek iken, *imparatorun liderliği* felsefi mirastan hareketle insanları geçici

mutluluğa ulaştırmakla ilgilidir. Açıkça görülmektedir ki Monarch (Hükümdar) ın yetkisi doğrudan, evrensel otoritenin kaynağı olan Tanrı'dan gelmektedir.” (III, XV, 10-15, italikler tebliğciye ait).

İşaret etmiş olduğum felsefi etkilerinin yanında, Dante'nin politik uygulamalarını da unutmamalıyız. O Gibelins partisi içerisindeki politik uğraşıya katılmış, Papa'nın takipçileri olan Blacks Guelfs'e karşı İmparatoru ve İtalyan şehirlerinin bağımsızlığını savunmuştur. 1302'de sürgün edilip ölüme mahkum edilmesi üzerine, sevgili şehri Floransa'yı bir daha dönmek üzere terk etmek zorunda kalmıştır.

İBN RÜŞT'ÜN İTALYAN RÖNESANSINDAKİ İZLERİ

Eski beylik lafların aksine, İtalyan Rönesansı platonik ve anti Aristocu dönem olarak nitelendirilemez. Skolastik Aristoculuk eleştirilmiştir, ancak Aristo, üniversitelerde öğretilmeye devam etmiştir. İbn Rüşdcüler, İbn Rüşd tarafından kurtarılan tabiatçı altın madenini kullanıma sokmuşlardır. Helenistler Yunanca metinleri yeni bir bakışla okumaya başlamışlar ve Aristocu etik düşünce ön plana çıkmıştır.

Her halükarda Hümanistlerle felsefecileri birbirlerinden ayırmalıyız. Birinci grup arasında göze çarpanlar Francesco Petrarca, Lorenzo Valla, Giovanni Pico della Mirandola, Giovanni Boccaccio ve Leonardo Bruni. İkinciler arasında göze çarpanlar ise Marsilio Ficino, Tommaso Campanella ve Giordano Bruno'dur. Hümanistlerin, Aristo ve İbn Rüşçülüğe karşı açık bir muhalefet ortaya koyduklarını görmekteyiz. Bu bağlamda Petrarca'nın tutumu özel bir dikkat çekmektedir. O, İbni Rüşdcülerin “barbarizmi” ve nominalistlerin “çağdaşları” olarak isimlendirdiği klasik antikite ile ters düşerken, antıklara geri dönüşü desteklemektedir. İdeolojik bir düzlemde onun tutumu, kendisinin de *De*

ignorantia'da İbni Rüşdcülerle girdiği bir polemikte kabul ettiği gibi, felsefi olmaktan çok edebi-dini bir karakter arz etmektedir.

Diğer taraftan Marcilio Ficino, Eflatun'u felsefesinin zirvesine yerleştirir. Çünkü o, Eflatun'un düşüncesinin Hıristiyanlıkla uyum içerisinde olduğunu düşünmektedir. Bununla beraber Rönesansın platonik (Eflatuncu) felsefecileri üzerinde İbn Rüşdcü etkiyi bulabiliriz. Böylece mesela bu etki Giovanni Pico della Mirandola'da gerçekleşmiştir. Ona göre en yüksek düzeydeki insan mutluluğu, zihnimizin *copulatio*su ile etken (agent) aklın birliğine/birleşmesine dayanır. İtalyan Ortaçağ bilim uzmanı Buruno Nardi'ye göre, İbni Rüşd'ün psikolojisi üzerine yapılan bu fikirlerden/yansımalarından, onun daha verimli hümanist kavramlarından birisi, *insanın saygınlığı* kavramı (gündeme) gelir.

XV. Ve XVI. Yüzyıllar esnasında, Padua ve Bologna üniversitelerinde İbn Rüşdcülük kaybettiği gücü yeniden ele geçirir. İbn Rüşd'ün felsefi doktrinlerinin araştırılması, basılması ve öğretisi profesörler arasında revaç bulur. XIV. Yüzyılın ikinci yarısında Padua Üniversitesinde öğreticilik yapan fizikçi, matematikçi ve astronom Parma'lı Biagio Pelacani dikkat çekmektedir. Kendisi 1396'da ateist olarak lanetlenmiştir. Psikolojisinde naturalizmi esas almasıyla, felsefenin otonomluğunu savunmasıyla ve “çifte doğruluk teorisi”ni uygulamasıyla öne çıkmaktaydı.

İtalya'da yayıncılık ve öğretim sahalarında göze çarpan şu düşünürler bir şekilde İbni Rüşdcülükle bağlantısı olan kimselerdi: Paolo Veneto, Nicoletto Vernia, Agostino Nifo, Alessandro Achillini, Pietro Pomponazzi ve Giacomo Zabarella. Açıkça görülmektedir ki papazlardan ve idealist gruplardan gelen saldırılara rağmen, İbni Rüşdcülük Rönesans akademik dünyasında üstün bir pozisyon işgal etmiştir.

Son olarak Rönesans'ın en radikal ve polemikçi felsefecisinden bahsedelim: Giordano Bruno. Burada sadece onun Endülüslü felsefeciyle bağlantılı bazı konularına işaret etmekle yetineceğiz. Bunu yaparken ne onun tabiat hakkındaki yenileyici felsefesini, ne de sonsuz alem teorisiyle markalanmış evrimci kozmolojisini nazar-ı dikkate alacağız.

- Felsefe ve din arasındaki ayırım

Bruno'ya göre din insanların geneline yöneliktir. Dinin yayılımını duygusal tecrübeye dayanmakta olup toplum için faydalı davranış kurallarını kurmayı amaçlamaktadır. Diğer taraftan felsefe, bir çeşit süper bilgi türünü temsil eder. Felsefenin aktivitesi akla dayanır ve ahlaki seviyede olduğu kadar teorik seviyede de akıl tarafından yönetilmeye gayret eden akıllı insanların oluşturduğu bir azınlığa yöneliktir.

- Mutluluk ve entelektüel aktivite

Felsefenin uygulanması, yani entelektüel aktivite insanın mükemmelliğini içerir. Ortaçağın yaygın mutluluk kavramını etken akılla birleştiren Bruno şöyle yazar: “Bana öyle görünüyor ki İbni Rüşd'ün açıkladığı gibi Peripatetik (felsefeciler) insanın en yüksek mutluluğunun teorik bilimlerdeki mükemmelliğe dayandığını söylediklerinde onu kastetmektedirler. Bu doğru olandır ve onlar (bu iddialarında) haklıdırlar.” (*Eroici furori*).

- Hıristiyanlığı Eleştirisi

Bruno iki yönden Hıristiyanlığı eleştirir; teorik ve etik yönlerden. Aynı zamanda Hıristiyanlığın evrensel bir din olduğu ve (insanın) nihai kurtuluşunun tek yolu olduğu iddiasına da muhalefet eder. Massimo Campanini'nin yazdığı

gibi, İtalyan felsefeci *Spaccio della bestia trionfante*'den hareketle Hıristiyanlığı, bir ideoloji olarak insanlığın doğa ile olan uyumunu paramparça ettiğinden dolayı doğa düşmanı olarak ilan eder.

- İnsanoğlu, büyük harika

Buruno'ya göre evren zorunlu olarak zamanda ve uzayda sonsuz ve sınırsız olup Tanrı'nın sınırsız gücünü gösterir. "Kamil insan" evren üzerine (gerçekleştireceği) felsefi düşünce aracılığı ile kendisini ilahi olanla bütünleştirebilen doğal insandır. Giordano Bruno, İbni Rüşdcü-Aristocu rasyonalizmi asimle ederek ve daha sonra Marsilio Ficino ve Pico della Mirandola tarafından sergilenen insanın saygınlığı konusu üzerinde tekrar durarak insanın saygınlığı ile ilgili yeni bir teori önerir. Söz konusu teori, İspanyol aydın Miguel Angel Granada'nın *El umbral de la modernidad* (Barcelona, Herder, 2000, s. 259) adlı kitabında altını çizdiği gibi, insanın mikrokozmos veya *copula mundi* olarak temsil edilmesinden ve İsa'nın herhangi bir salvific (insanlığın günahlarına kefaretilen kurtarıcı) meditasyonundan tamamen farklıdır.